

‘Een rechter is nooit zeker, maar de gok moet kleiner’

Rechtspsycholoog Peter van Koppen, getuige-deskundige in 350 zaken, vindt het tijd voor wetenschap in de rechtszaal. Alleen zo zijn dwalingen te voorkomen. Over common sense, bange rechters, en Van Koppen zelf: ‘Er valt ook een hoop te klagen.’

Door Menno van Dongen en Frank van Zijl

Peter van Koppen (57) schijnt zijn licht over de Belgische parachutemoordzaak van vorig jaar: ‘Hysterisch politieonderzoek, de bewijzen zijn grotendeels bij elkaar gefantaseerd!’ Hij leunt vergenoegd achterover en kijkt zijn ondervragers aan. Zo, heren: bewijs van niks, toch?

De hoogleraar rechtspsychologie publiceert volgende week het boek *Overtuigend bewijs*. Daarin ontleedt hij waar het misgaat in de rechtspleging, aan de hand van geruchtmakende processen als de Puttense moordzaak en de Deventer moordzaak, maar ook minder bekende crimi's met welluidende namen als ‘de Appelschase babymoord’. Niet als een soort Peter R. de Vries, maar als wetenschapper.

Hij ploos de zaken nauwgezet na. Het eindresultaat is een vlot geschreven, bij vlagen ontluisterend boek. Het is voer voor geïnteresseerde leken, chercheurs, officieren van justitie en rechters. Zijn boodschap: het moet anders en het kan beter.

Van Koppen heeft recht van spreken. In zo'n 350 strafzaken trad hij op als getuige-deskundige. Het zijn zaken waarin de waarheid onzeker is en details beslissen over ‘schuldig’ of ‘onverschuldig’.

Vanwege zijn kritische boeken en artikelen wordt de rechtspsycholoog gezien als ‘luis in de pels’ van politie en justitie. Dankzij zijn scherpe analyse van de Schiedammer parkmoord werd hij bekend bij een breed publiek. In een boek uit 2003 betoogde hij dat Cees B. ten onrechte was veroordeeld voor een moord in Schiedam, in 2000. Van Koppen werd erom bekritiseerd – tot in 2004 niet de veroordeelde maar iemand anders spontaan bekende. Deze man, Wik H., bleek de echte dader. De samenleving was geschokt, B. ging na vier jaar in de cel vrijuit.

Van Koppen: ‘Ik werd voor gek verklaard toen dat boek verscheen. Toen bleek dat ik gelijk had, voelde

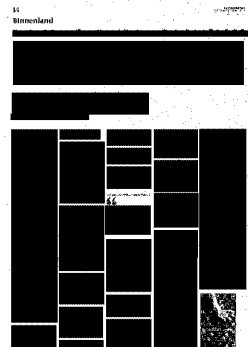
dat niet als triomf. Als de dader niet alsnog had bekend, had Cees B. nog vastgezeten. Het enige effect van mijn boek was dat hij in de gevangenis niet meer als kindermoordenaar werd gezien. Zijn leven werd iets draaglijker, hij stond niet meer onderaan in de hiërarchie.’

Is aan u een Sherlock Holmes verloren gegaan?

‘Het is spannend zaken uit te zoeken, het puzzelwerk is interessant. Maar mijn passie ligt bij de rechtsstaat. Het klinkt hoogdravend, maar het is ook praktisch: ik wil niet dat onschuldigen worden veroordeeld, ik wil dat onze privacy wordt beschermd en dat fatsoenlijk wordt omgesprongen met slachtoffers.’

In uw nieuwe boek probeert u het aantal gerechtelijke dwalingen te beperken. U vindt dat rechters systematisch moeten kijken naar relevante scenario's, van 'schuldig' tot 'onverschuldig' en wat daartussenin ligt.

‘In feite gaat het om de *basics* van de wetenschap. Die worden in het recht niet toegepast. Op rechtenfaculteiten is geen aandacht voor theoretische vraagstukken, zoals het vaststellen van de waarheid. Bij andere studies wel. College één, eerste jaar: hoe stellen wij de waarheid vast? Wat zijn de feiten? Vroeger werd overal rechtsfilosofie gegeven. Nu niet meer. Het gebruikelijke tegenargument is dat bewijs een juridisch probleem is. Maar dat is het per definitie niet.’



Als er wetenschappelijker wordt gewerkt, komen er dan geen gerechtelijke dwalingen meer voor?

'Ook wetenschap geeft geen absolute garantie. Maar nu wordt in strafzaken alleen gekeken naar het 'schuldig'-scenario en de bewijsmiddelen die erbij passen. Terwijl je ook moet zoeken naar alternatieve scenario's. Dat vinden rechters helaas onzin. Ze redeneren: we gaan toch niet kijken of de verdachte onschuldig is?'

'Een rechter oordeelt op basis van *common sense*. Meestal gaat dat prima. Maar dat is geen valide argument. Want mij gaat het om de zaken waar het niet goed gaat. Zaken waarin je vaststelt: hier ligt geen evident bewijs, hier moet langer over worden nagedacht.'

Rechters denken wellicht: daar heb je Van Koppen weer met zijn geklaag. 'Maar er is ook een hoop te klagen!'

Of ze zeggen: die hoogleraar heeft makkelijk praten met zo'n studeerka-mertheorie.

'Ik loop meer op de werkvloer van de politie dan een rechter ooit heeft gedaan.'

Dan nog: zo'n rechter moet telkens oordelen over concrete zaken. In beperkte tijd.

'Zij zitten met de kloten voor het blok, ja. Ik hoor ze geregeld klagen over productienormen, gebrek aan tijd. Maar ze doen er niets aan. Het zijn dociele mensen. Soms zouden ze wat assertiever mogen zijn tegen het ministerie van Justitie.'

Zou een leek het er goed vanaf brengen als rechter?

'Meestal kun je de officier van justitie gerust zijn gang laten gaan en heb je geen rechter nodig. In 95 procent is de verdachte *guilty as hell*. Dus als hij voor het hekje verschijnt, is 'schuldig' de beste gok.'

Toch verwacht je dat juist een rechter met al zijn ervaring een strafzaak goed kan inschatten.

'Ervaring zegt niets. Steeds dezelfde fout maken heet ook ervaring.'

Wanneer is die rechter dan wel van belang?

'Als het bewijs niet helder is, ik schat in 5 tot 12 procent van de zaken. En in een kleiner percentage levert de toetsing van scenario's een serieus probleem op.'

Hebben rechters een natuurlijke neiging om tot een veroordeling te komen, ook als ze niet helemaal zeker van hun oordeel zijn?

'Ja. Je hebt een gruwelijk misdrijf en dat kan niet ongestraft blijven, zo is het gevoel. Een rechter moet stevig in de schoenen staan om anders te besluiten. Ook als discussie mogelijk is en de verdachte blijft ontkennen, zit de tribune vol met familie, bureu en vrienden van het veronderstelde slachtoffer. Dan is er nog de maatschappelijke genoegdoening. Die ef-

fecten dragen ertoe bij dat een verdachte, eenmaal voor de rechter, eerder wordt veroordeeld.'

Uit uw boek blijkt dat je voorzichtig moet zijn met het interpreteren van bewijsmateriaal. Een voorbeeld: wij denken dat u dol bent op de Oosterse keuken. Klopt dat?

'Eh, ja, dat ben ik. Als ik thuis ben, kook ik en dan bij voorkeur Indisch.'

Het bewijs komt uit uw boek. Heeft u enig idee hoe?

'Ja, u verwijst naar een hoofdstuk dat begint met een spreuk van Confucius. 'Het is niet de waarheid die de mens groot maakt, maar de mens die de waarheid groot maakt.' Die spreuk haalde ik van een pakje Conimex. Dat vond ik wel aardig, want het moet niet te serieus worden.'

Maar het is natuurlijk geen overtuigend bewijs.

'Precies. Je kunt er diverse scenario's bij bedenken: Van Koppen staat altijd met Conimex te koken; hij zag het in de winkel; iemand anders heeft hem hierop gewezen. Het feit dat ik aan Conimex refereer, is niet meer dan een redelijke aanwijzing.'

U heeft kritiek op rechters. Maar begint een foute uitspraak niet bij het politieonderzoek?

'Elke rechterlijke dwaling begint bij de politie. Als de politie een verkeerde verdachte aanlevert, vervolgt het Openbaar Ministerie de verkeerde. Maar een rechter mag zich daar niet achter verschuilen. Hij heeft een ontsnappingsroute: vrijspraak.'

Wat is het niveau van de Nederlandse recherche?

'Dat is een typische journalistenvraag. Ik weet het niet. Ik ben laatst als getuige-deskundige opgetreden in die zaak van de Belgische parachutemoord. Ze vroegen me: is dit goed rechercheonderzoek? Nou, dat was het dus niet. De rechercheurs liepen met oogkleppen op. Die vrouw is ten onrechte veroordeeld.'

Als u overtuigd bent van de onschuld terwijl iemand wel is veroordeeld, wat doet u dan?

'Niks. Ik stel vast dat het bewijs niet deugt, daar blijft het bij. Ik kan het sneu vinden voor de veroordeelde. Maar ik ben een wetenschapper, geen actievoerder.'

Hoe hoog schat u het aantal ten onterechte veroordeelden in de Nederlandse cel?

'Als ik een lage schatting doe, op basis van Amerikaans onderzoek, kom ik uit op 2,3 procent van alle gedetineerden. In Nederland zijn dat zo'n 250 man. Hoe goed die schatting is, durf ik niet te zeggen. De enige zekerheid is dat het niet nul is.'

Het aantal vrijspraken in strafzaken is sinds de dwaling in de Schiedammer Parkmoord gestegen van 4 naar 9 procent. Wat zegt dat?

'Dat rechters onzeker zijn geworden

Als je 5 procent meer vrijspraken hebt, kan het betekenen dat vroeger allerlei types ten onrechte zijn veroordeeld. Daar geloof ik niets van. Dus moet je concluderen dat een fors deel ten onrechte wordt vrijgesproken. Rechters zijn nu soms te voorzichtig. Rechtspraak is ook risico lopen. Als je dat niet wilt, moet je geen rechter worden.'

Het lijkt logisch: als je het niet zeker weet, dan spreek je iemand vrij.

'Mijn punt is: een rechter weet het

nóóit zeker. Sinds Adam en Eva bestaat niet zoiets als absoluut bewijs. Het enige wat hij moet doen, is zijn onzekerheid reduceren, op een wetenschappelijke manier. Uiteindelijk moet hij toch een gokje wagen. Maar wel zo klein mogelijk.'

U schrijft dat verdachten soms worden veroordeeld op basis van schrikbarend weinig bewijs en dat te gewichtig wordt gedaan over forensisch bewijsmateriaal.

'De Hoge Raad is gevoelig voor de noden van de politie en het OM. Voor een veroordeling is weinig nodig. Vingerafdrukken, kogel- en handschriftvergelijking zijn problematische velden die minder zekerheid bieden dan ze pretenderen. Dna-deskundigen doen stoer met getallen, maar het slaat nergens op. Mensen hebben onrealistische verwachtingen, mede op basis van tv-series. In Amerika is de trend dat jury's tot vrijspraak komen als er alleen verklaringen van getuigen zijn en geen dna. Dat heet het *CSI-effect*.'

CSI: Crime Scene Investigation, dat moet wel uw favoriete tv-serie zijn.

'Ben je gek, dat is echt vreselijk. Soms kijk ik ernaar, met mijn vrouw. Ik zit me dan alleen maar te ergeren. Dan roept ze: 'Peter, hou toch eens op! Ik wil gewoon kijken!''

U ziet liever een Engelse detective?

'Die zijn ietsje beter. Maar bij die Engelsen weet je weer meteen wie de dader is. Die rijdt namelijk in een Duitse auto, bij voorkeur een Mercedes. Als je dat eenmaal door hebt, is de lol er snel af.'

Peter van Koppen: Overtuigend bewijs – Indammen van rechterlijke dwalingen

Nieuw Amsterdam; 320 pagina's; 22,50 euro.

ISBN 978 90 468 0974 7

Ik loop meer op de werkvloer van de politie dan welke rechter ook

DE APPELSCHASE BABYMOORD

Münchhausen by Proxy

Ze heeft een celstraf van 8 jaar uitgezeten. Maar volgens Peter van Koppen is Angelique van E. ten onrechte veroordeeld. Haar veronderstelde slachtoffer, de éénjarige baby van een vriendin, is eind 1999 verdronken. Het kind werd aangetroffen in een greppel achter haar ouderlijk huis in het Friese dorp Appelscha. Haar vader en moeder hadden de baby thuis gelaten toen ze gingen wandelen.

Van E. heeft altijd ontkend. Omdat direct bewijs ontbrak, sprak de rechtbank haar vrij. Maar de aanklagers gingen in hoger beroep en wonnen alsnog.

Het Openbaar Ministerie meende dat Van E. van slag was omdat haar eigen kindje kort daarvoor was overleden. Ze

wachtte tot haar vriendin ging wandelen, haalde de baby uit bed en verdrong haar. Van E. zou dat hebben gedaan door een zeldzame aandoening: het syndroom van Münchhausen by Proxy. Ze deed alles om aandacht te krijgen van artsen.

Van Koppen betoogt dat justitie niet kan beargumenteren dat ze dit omstreden syndroom had. Onder wetenschappers heeft de aandoening een 'dubieuze status'. Op basis van het bewijsmateriaal meent hij dat er meer steun is voor een ander scenario: Van E. was thuis, op enkele kilometers afstand, toen de baby verdween. Een buurman zag Van E.'s auto de hele avond staan; alternatief vervoer had ze niet. Een poging om de strafzaak te heropenen is eind 2008 mislukt.

DE BELGISCHE PARACHUTEMOORD

Een heel rare verdachte

'Het prototype van een oogkleppenonderzoek'. Zo noemt Peter van Koppen de manier waarop de recherche de Belgische parachutemoordzaak aanpakte. Onlangs is hoofdverdachte Els Clottemans veroordeeld tot 30 jaar cel wegens moord. Van Koppen trad op als getuigdeskundige, maar dat mocht in deze zaak niet baten.

Clottemans (27) en het veronderstelde slachtoffer Els van Doren (38) hadden beiden een relatie met de Eindhovense parachutespringer Marcel Somers. Het ging mis toen hij de voorkeur gaf aan Van Doren, aldus de openbaar aanklager. Deze betoogde dat Clottemans dermate jaloeers was, dat ze haar rivale om het leven heeft gebracht. Van Doren stortte neer

doordat haar parachute onklaar was gemaakt.

Volgens Van Koppen was de aandacht van de politie vanaf het begin gericht op Clottemans. De recherche zocht naar materiaal dat de verdenking tegen haar ondersteunde en negeerde aanwijzingen voor andere mogelijke scenario's. Getuigen zijn vooral verhoord over haar 'vreemde gedrag' in plaats van over de feiten.

De veroordeelde is tegen de veroordeling in cassatie gegaan. 'Er is geen bewijs', zegt de rechtspsycholoog. 'Ze is veroordeeld omdat ze mogelijk in de buurt was, wellicht een motief had en omdat ze een heel rare persoon wordt gevonden.'

